


Çağdaş Epistemolojik Yaklaşımlar Bağlamında Gettier Problemi Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation on the Gettier Problem in the Context of Contemporary Epistemological Perspectives

CEMZADE KADER DÜŞGÜN 

Karamanoğlu Mehmetbey University

NURİ ÇİÇEK 

Aksaray University

Received: 20.06.2020 | Accepted: 18.12.2020

Abstract: The problem of what knowledge is has been one of the most fundamental problems for classical theories of knowledge. What the epistemological conditions that determine the conditions and criteria of the knowledge are necessary for determining the nature of the knowledge. The debates over the answer that knowledge is the justified true belief have been highly influenced by the counter-arguments put forward by Gettier. The main reason for the continuation of the discussions is that the truth brings some metaphysical problems when analyzed epistemically. Such metaphysical problems have made the meaning of the concept of truth even more problematic. Therefore, all the claims regarding truth are intertwined with the answers given about what the knowledge is. But the truth is not a sufficient condition for knowledge and brings about the question of what the criterion of justification particularly can be fulfilled. In this regard, the research aims to discuss the Gettier problem with regard to contemporary epistemological perspectives.

Keywords: Gettier problem, knowledge, justification, truth, belief, contemporary epistemological perspectives.

✉ Cemzade Kader Düşgün
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü
70100, Karaman, Turkey | cemzadekader@gmail.com

✉ Nuri Çiçek
Aksaray Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü
68100, Aksaray, Turkey | nuricicek@yandex.com.tr



Giriş

Felsefe tarihi boyunca üzerinde durulan temel problemlerden biri “Bilginin mahiyeti” hakkında en eski görüşlerden Platon (M.Ö 427-347)’un “gerekçelendirilmiş doğru inanç” (Platon, 2009: 201 a-d) tanımıdır. Bu tanım üzerinde uzlaşamamasının ve aynı zamanda tartışmaların devam etmesindeki neden gerekçelendirme, doğruluk ve inanç kavramlarının ihtilafli olmasından kaynaklanır. Bu klasik bilgi tanımı E. Gettier’in 1963 yılında yazmış olduğu *Is Justified True Belief Knowledge?* (Gerekçelendirilmiş doğru inanç bilgi midir?)¹ adlı kısa yazısıyla çağdaş epistemolojinin yeterliliğinin sorgulanmasına neden olmuştur. Gettier söz konusu yazısında gerekçelendirilmiş her doğru inancın bilgi olamayacağını örneklerle göstermiştir. Bu ve benzeri örnekler günümüzde “*Gettier durumları*” olarak bilinir. Bu çalışmada “*Gettier durumları*” üzerinden Platon’un tanımı ve Gettier’in eleştirilerini dikkate alarak çağdaş yaklaşımlar (temelcilik, içselcilik, dışsalcılık vb.) üzerinden bir değerlendirme yapılacaktır.

1. Klasik Bilgi Tanımı

Platon’un özellikle *Theaitetos* diyalogunda bilginin tanımını yapması ve gerekçelendirilmiş doğru inancın bilgi olduğu kanısına varması epistemolojik tartışmaların merkezinde yer almıştır (Başdemir, 2010: 7). Bu bilgi tanımına en önemli tepkiyi Gettier yukarıda adı geçen makalesiyle verir ve geleneksel epistemoloji anlayışındaki bilgi tanımına karşı çıkar.

Gettier ile birlikte özellikle çağdaş epistemolojideki karşı çıkışı anlaşılabilir kılmak için Platon’un bu tanıma ulaşırken nereden hareket ettiğini açığa çıkarmak önem arz etmektedir. Platon gerekçelendirilmiş doğru inancın bilgi olduğu tanımına ulaşırken öznenin bilgisinin konusu olan şeylerle algı, tanıklık ve bilinç gibi duyularımızın bilgi için yeterli bir koşul olup olmadığı probleminden hareket eder. Daha sonra elde edilen bu duyuların nasıl bilgiye dönüştüğü üzerine odaklanan Platon’a göre bir şey hakkında biliyorum diyebilmek için inanç, doğruluk ve gerekçelendirme unsurları yeterlidir. Ama çağdaş epistemolojiye göre doğru inancın bilgi olarak kabul edilmesinde bu üç şart yeterli değildir. Bundan dolayı bilginin bu tanımında dördüncü bir koşula ihtiyaç vardır. Çünkü doğru

¹ Gettier, 1963: 121-123.



inancın oluşumunda bazı şans unsurları işin içine dahil olur. Böyle bir durumda şans eseri elde ettiğimiz doğru inancın bilgi olduğu sonucuna ulaşamaz (Başdemir, 2010: 7-8). Bu durumda şans eseri bilmekten uzak durmayı sağlayacak olan şey nedir? Platon'a göre bunu sağlayacak olan gerekçelendirme ve gerekçelendirme bilginin bilişsel süreç içerisinde ortaya çıkmasını sağlar.

Gettier başlangıçta bilgi tanımı içerisinde gerekçelendirmenin zorunlu bir koşul olduğunu kabul eder, ancak onun yeterli bir koşul olmadığını dile getirir. Çünkü gerekçelendirmenin tek başına şansı dışarıda tutması mümkün değildir. Gettier'e göre, gerekçelendirilmiş doğru inanca sahip olsak bile, bir kişinin bilemeyeceği durumlar olabilir (Lemos, 2007: 20-22). O halde gerekçelendirilemeyen inançlar olabileceğinden Gettier, haklı gösterilmiş doğru inanç/bilgi olmayabileceğine işaret eder.

Gettier'in bu düşüncesi şu örnek üzerinden açıklanabilir: (f) Jones'un kendine ait bir Ford marka arabası vardır. Jones ise Smith'e kullandığı bu arabada birlikte dolaşmayı teklif etmiştir. Smith'in diğer arkadaşı olan Brown'u düşünelim. Smith Brown'un nerede oturduğunu bilmiyor ve rastgele yer isimleri seçerek bazı çıkarımlarda bulunmuştur:

(g) Jones'un ya kendine ait bir Ford marka arabası vardır ya da Brown Boston'dadır.

(h) Jones'un ya kendine ait bir Ford marka arabası vardır ya da Brown Barcelona'dadır.

(i) Jones'un ya kendine ait bir Ford marka arabası vardır ya da Brown Brest-Litovsk'dadır.

Smith bu üç önermeden hareketle inancını gerekçelendirmiş olur. Her durumda (f) önermesi, yani Smith'in Ford marka bir arabası olduğu inancı (g)-(i) önermeleriyle gerekçelendirilmiş olur. Diğer yandan (f) önermesinin yanlış olduğunu varsayalım. Jones'un kendine ait Ford marka bir arabası yoktur, ama son zamanlarda kiralamış olduğu bir arabayı kullanıyor olabilir. Aynı zamanda Smith rastlantı veya bir tesadüf sonucunda Brown'un Barcelona'da olduğunu öğrenebilir. Bu durumda (h) önermesinin doğruluğu gerekçelendirilmiş olur. Ama Smith aslında (h) önermesini bilmiyordur. Bunun doğruluğunu ya sadece tesadüf ya da sadece şans eseri (h) önermesini gerekçelendirmiş olur (Lemos, 2007: 24).



Şans veya tesadüf bilgiyi doğurabilir, ama burada doğurmak yani türetmek anahtar kelimedir. Geleneksel anlayış doğruluk, inanç ve gerekçe kavramları üzerine şekillenir. Ama Gettier'e göre, Smith Brown'un Barcelona'da olduğunu bilmiyordur ve bu çıkarım tamamen tesadüftür. Çünkü Brown Smith'in bilgisi dışında Barcelona'dadır. Bundan dolayı Gettier'e göre, bilen öznenin bilgisinin bu üç koşula rağmen doğru olduğu söylene-
mez. Gettier'e göre aslında burada bilmeden bir bilgi edinilmiştir ve bu-
nun doğruluğundan söz edilemez. Gettier verdiği örnekle iki şeyi var-
sıymıştır: Smith yanlış gerekçelendirilmiş bir önermeye inanmıştır ve
Smith yanlış bir şeye inanma konusunda bilgisini gerekçelendirmiştir
(Lemos, 2007: 24). Çünkü Lemos'a göre böyle bir dedüktif çıkarımda q,
p'yi içeriyorsa, q'da bu çıkarım sonucunda ortaya çıkıyorsa p gerekçelen-
dirilir. Dedüktif bir akıl yürütmenin sonucunda elde edilen sonuç öner-
mesinin geçerli olması sonucun doğru olduğunu göstermez ve bir öner-
menin yanlış olması doğrudan sonucu da etkiler. Bunun sebebi böyle çıkar-
ımlarda kişilerin gerekçelendirmiş oldukları önermelerin dedüksiyonlara
dayanmasından kaynaklanır (Lemos, 2007: 25). Gettier bu noktada, gerek-
çelendirmenin temelde doğru inancı bilgiye dönüştüren bir bilgi unsuru
olmasında yeterli olsa da, doğru inancın şans eseri gerekçelendirilebileceği
durumların söz konusu olabileceğini söyler.

Gerekçelendirilmiş doğru inancın bilgi olduğu varsayımı "*Gettier du-
rumları*" üzerinden örneklenecek olursa;

Durum I: "Bonnie gazeteden yıldız falını okumuştur. Falında yakın
bir gelecekte parasının artacağı yazmaktadır. Bonnie'nin falının doğru
olduğuna dair hiçbir kanıtı yoktur ama falının söylediğine inanmaktadır.
Birkaç gün sonra Bonnie ceketinin cebinde elli dolar bulur. Bonnie para-
sının arttığına inanmaktadır, ama bu bir bilgi değildir. Bonnie'nin doğru
inancı yanlış bir kanıtı dayanmaktadır." (Lemos, 2007: 6). Eğer doğru
inanç bilgi için yeterli olsaydı Bonnie'nin bilgisi yeterli olurdu. Çünkü
Bonnie'nin inancı doğru olsa bile ortaya çıkan durumun bilgi olmasını tam
olarak sağlamamaktadır. Kısaca inançsal doğrular tek başına bilgi için
yeterli olmamaktadır.

Durum II: "Farz edelim ki bir parti hakkında bir şeyler öğrenmek
için partiye gidiyoruz. Odadakilerin büyük bir kısmı demokrat ve John da
odada. Bu yüzden diyebiliriz ki, John da demokrat. Ama odanın sağ tara-



finda bulunanlar demokrat değil ve John da odanın sağ tarafında. O zaman bizim ilk durumdaki John'un demokrat olabileceğine dair kanıtımız ikinci durum tarafından bozulmuştur.” (Lemos, 2007: 20). John'un odada bulunmasıyla demokrat olduğu çıkarımı ise, bir başka kanıt olabilecek durum tarafından bozulmuştur. Öyle ki bilgiye dair kanıtlarımız bile onları bozacak başka kanıtlar tarafından bilgi unsuru olmaktan çıkabilirler.

Bonnie ile ilgili örnek kaza, şans veya türetim yoluyla bilgi olabileceğini gösterir. Bu durumda bilgi için gerekçe görülen unsurlar veya doğrusal inançlar esasında yanlış temellere veya şans unsuruna dayanabilir. Yanlış bir inanç doğru kabul edilip gerekçelendirilerek bilgi olarak kabul edilebilir. Bonnie ile ilgili örnekte fala olan inanç (ki fal tamamıyla şans veya ihtimaller üzerine kuruludur) gerekçe gösterilip bulunan para fala olan inancın doğrulanması gibidir. Odada bulunanların demokrat olması ve John'un da odada bulunmasıyla demokrat olduğunun çıkarıldığı ikinci durum ise dedüktif çıkarım bakımından doğru olabilir. Burada John'un (tikel olan) demokrat olması odada bulunan çoğu kişinin (tümel olan) demokrat olmasına dayandırılır. Ancak odanın sağ tarafında bulunanların demokrat olmaması ve aynı zamanda John'un da odanın sağ tarafında olması yapılan ilk çıkarımın yanlış olduğunu ortaya koyar. Bu çıkarımda;

I. Öncül: Odada bulunanların çoğu demoktrattır.

II. Öncül: John odadadır.

Sonuç: O zaman John demoktrattır.

Bu önerme hem çıkarımsal hem de sonuç olarak doğru gibi gözükür. Ancak;

I. Öncül: Odada bulunanların çoğu demoktrattır.

II. Öncül: John odadadır.

III. Öncül: Odanın sağ tarafında bulunanlar demokrat değildir ve John da odanın sağ tarafındadır.

Sonuç: John demoktrattır.

Bu şekilde ifade edildiğinde önerme çıkarım olarak geçerli olsa bile sonuç olarak yanlıştır. Yani dedüktif bir çıkarımda çıkarım geçerli olabilir, ama aynı zamanda sonuç da yanlış olabilir. Öyle ki dedüktif çıkarımlar çıkarım olarak geçerli ve doğru olsalar bile çıkan sonucun bilgi olmasını sağlamayabilir.



Gettier'in klasik bilgi tanımına yönelik bu ifadeler haklı olabilir. İfadenin doğru olduğu bazı durumlarda, ifadenin doğruluğunu kanıtlayan nedenler doğru değil ise, ifade şans eseri doğrudur. O halde klasik bilgi tanımının aksine bu düşünce bilgi olarak kabul edilemez. Çünkü yanlış bir inanç, bilgi için temel alınarak gerekçelendirme için kullanılabilir. Şans eseri ortaya çıkmış ihtimaller üzerine kurulu durumlar bilgi için gerekçe gösterilebilir. Aynı zamanda genel bir yargıdan özel bir yargıyı çıkardığımız geçerli durumlarda bile hata yapılabilir. O zaman bilgiyi "Gerekçelendirilmiş doğru inançtır." şeklinde kesin bir tanımla tanımlamak yanlış bir tutumdur. Gettier bu üç koşulu yeterli bulmaz ve dördüncü koşul veya koşullar arar. Diğer yandan ise doğrunun bilgi için gerekli, ama tek başına yeterli olmadığı sonucuna varılabilir. O halde bilginin tanımında yer alan gerekçelendirme neyi gerektirir? Çağdaş epistemoloji alanında çalışan Amerikalı bir analitik filozof olan Alvin Plantinga'ya (1932) göre, bilginin açıklanmasında gerekçelendirmenin tanımı üzerinde durulmasına rağmen ne olduğuyla ilgilenilmemiştir. Bunun nedeni gerekçelendirmenin ödev, hak, yükümlülük ile eşdeğer tutulmasıdır. Plantinga doğru inancı bilgiye dönüştüren bu gerekçelendirmeyi Roderick Chisholm (1916-1999)'un ifadesiyle "güvence" olarak ele alır. Bu güvence doğası gereği ise karmaşık bir yapıya sahiptir (Plantinga, 1993: Önsöz).

Epistemolojik sezginin güvenceye denk geldiğini belirten Plantinga'ya göre, kişinin sahip olduğu bilişsel donanım ile inanç mekanizması epistemolojik niteliğe sahip olmalıdır. Bir inancın bilgi bakımından güvenceye sahip olabilmesi için inanç sahibi olan kişinin yetileri bilişsel işleyişi gerçekleştirmelidir. Bu nedenle Plantinga doğru işlevselciliği normal işlevselcilikten ayırır. Keyfi ve arzularımızı temele alan inançlarımız normal gibi görünse de bu bilişsel yetelerimizin doğru çalıştığı anlamına gelmez. Örneğin, arzularımız veya kıskançlıklarımız üzerine temellenen inançlarımızın yanlış olduğu söylenemez (Reçber, 2003: 43). Diğer yandan bunların yanlış olmaması bu inançların oluşumunda bilişsel süreçlerimizin doğru bir şekilde işlediği anlamına da gelmez. Dolayısıyla Plantinga'ya göre epistemolojik açıdan yetelerimizin normal ve doğru işleyişleri birbirinden ayırt edilmelidir.

Plantinga'ya göre, bütün inançlar bilişsel olarak uygun bir işlevin sonucudur ve bu inançların aynı oranda epistemolojik açıdan bir güvenceye



sahip olacağını göstermez. Çünkü bir kimsenin $2+2=4$ olduğu veya adının Ali olduğuna inanması ile zor hatırladığı ilkokul birinci sınıfta 32 numara ayakkabı giydiğine inanması arasında epistemolojik açıdan bir güvenceye sahip olması bakımından herhangi bir farklılık yoktur. Her iki inanç türü de doğru bir işleyişe sahip olan bilişsel bir mekanizmanın ürünüdür ve Plantinga'ya göre adının Ali olduğu inancına, zor hatırlanan bir inanca göre daha fazla inanılır. Doğru bir işleyişe sahip olan bilişsel yeti ve süreçlerin bir inancın epistemolojik açıdan güvencesini gösteren şey kişinin ona inanma eğilimindeki kesinliktir. Bu durumda s için bir b inancını güvenceye alan şey, bu inancın s'de doğru işleyen epistemolojik yetiler tarafından üretilmiş olmasıdır. Öyleyse s, b'ye ancak ve ancak b'den daha sıkı bir şekilde inanıyorsa sahiptir (Reçber, 2003: 44-45). Buradan hareketle, bilginin hem doğru inancı hem de güvenceyi gerektirdiği söylenebilir.

Buradan anlaşılıyor ki, insanın bilişsel yetileri, işlevlerini yerine getirdiği zaman doğru bir şekilde işler. Çünkü nasıl ki kalbin temel görevi kan pompalamak ise, aynı şekilde bilişsel yetilerimizin asıl görevi bize çevremiz hakkında güvenilir bilgi sağlamaktır. Fakat her koşul altında bilişsel süreçler her zaman doğru inancı amaçlamaz ve bu inancın epistemolojik açıdan bir güvenceye sahip olduğunu göstermez. Aslında, bu anlayış, Plantinga'ya göre bilişsel yetilerimiz doğru inançlar üretmeyi amaçladığı sürece tasarım planına uygun hale gelir. Öyleyse güvence, tanımı gereği hem tasarım hem de doğru işlevselliğe denk gelir. Bir inanç doğru bir şekilde işleyen bilişsel yetilere uygun bir epistemolojik çerçevede üretilmişse, ayrıca doğru inançlar üretmeyi amaçlamış ve tasarım planı başarılı ise bu inanç doğrudur (Reçber, 2003: 45). Yani Plantinga'ya göre bir inanç doğruyu amaçlayan bir tasarım planına bağlı olan epistemolojik bir çerçevede doğru olarak işleyen bilişsel yetiler tarafından üretilmiş ise güvenceye sahip olabilir. İnancın epistemolojik bir gerekçelendirme unsuru olma durumu ve içselci ile dışsalci yaklaşımlar Gettier problemini çözüm için ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımları incelemek çağdaş epistemoloji tartışmalarını anlamlandırmak açısından önemlidir.

2. Gettier Problemi ile İlgili Klasik Yaklaşımlar

Gettier sorunu gerekçelendirme ve doğruluğun tesadüf ya da şans eseri olabilme ihtimalinden kaynaklanır. Bu sorunu ortadan kaldırmak ise



işselci yöntemlerle mümkün değildir. Çünkü tesadüfi olmayan gerekçelendirilmiş doğru inanç şeklindeki bir bilgi tanımı kabul edilirse, bu bilginin sınırlandırılmasına sebep olur. Bundan dolayı dışsalcı perspektiflere dayalı bazı öneriler kabul edilebilir. Dışsalcılık, Gettier problemini çözmek için bilgi üzerindeki işselci gerekçelendirme koşulunu kaldırarak, onun yerine özne açısından kabul edilebilecek bazı dışsal koşulları kabul eder. Bu işselci anlayışın yani inancın, doğruluğun ve gerekçelendirmenin bilgi için yetersiz olduğu anlayışının Gettier problemini ortadan kaldırmadığının göstergesidir (Öztürk, 2011: 77-78).

Gettier'in temelde vermek istediği nokta, "Biliyor olduğumu bildiğimden nasıl emin olabilirim?" sorusuna cevap aramaktır. Bu sorunun cevaplanmasıyla neyi bildiğimizi bir anlamda belirlemiş oluruz. Fakat şans unsuru, bilgi tanımının dışına atılmış olur. Bunları göz önünde tuttuğumuzda emin olmamızı sağlayacak bazı öneriler ortaya atılmıştır. İşselcilik ve dışsalcılık olmak üzere bu teoriler iki başlık altında ele alınır. İşselcilik anlayışına göre, temelde klasik epistemolojiye bağlı olmak gerekir. Ama bu anlayış, biliyor olduğumu bildiğimden emin olmak için gerekli olan her koşulun öznenin zihninin içerisinde hazır halde bulunduğunu gösterir. Zihnimizin bilgi elde etmek için kullandığı bu mekanizmaları bildiğimizden emin olmak için bu durum yeterli bir koşuldur. Dışsalcılık ise, işselciliğin aksine zihnin kendi içinde hatalı bilgiler meydana getirip getiremediğini anlaması konusunda yeterli olmadığını savunur. Dışsalcılığa göre, bilgilerimizi garanti altına alabilecek temel koşullar zihnimiz dışında aranmalıdır (Lemos, 2007: 145-146).

İşselci ve dışsalcı teoriler bilgiyle ilgili gerekçelendirme teorileridir. Ancak her iki teoriye karşıt bazı iddialar bulunmaktadır. Buna bir örnek verilirse; İşselcilik karşıtı iddia: Sağlıklı düşünemeyen ve de bunun farkında olmayan birisinin var olduğunu farz edelim. Bu durumda bu kişinin gerekçelendirilmiş olarak kabul edilmesi gereken inançları her zaman gerekçelendirilmiş olamaz. Dışsalcılık karşıtı iddia: Güvenme konusu her zaman yüzde 100'ün altında belirli bir oran içerir; çünkü inananla-inanılan arasında yüzde 100'lük bir uyum sağlandığında güvenilirlik değil, kesinlik söz konusu olur. Görüldüğü üzere temelci anlayışların iki versiyonunda da cevaplanması gereken sorular vardır. Ancak, "epistemolojideki kesinlik arayışı devam ettiği ve bir koşul olarak kabul edildiği sürece, temelciliğin



kısıtlı ya da revize edilmiş şekilde dahi olsa, dikkate alınması kaçınılmaz bir zorunluluk arz etmektedir.” (Mehdiyev, 2011: 208).

Görünüyor ki, temelci anlayış bir ilkenin kesinliğinden hareket etmektedir. Ancak temelci anlayışlar sadece bahsedildiği gibi Descartes gibi bir ilkeden hareket eden anlayışlardan oluşmazlar. Descartes ve O'nun anlayışına yakın olanlar klasik ya da katı temelci olarak isimlendirilirler. Bir de çağdaş ya da ılımlı temelci olarak isimlendirilen ve görüş bildiren isimler vardır. Bu noktada klasik ya da katı temalciler özneyle sınırlı olduklarından içselci teoriler olarak; çağdaş ya da ılımlı temalciler ise özneyle sınırlı olmadıklarından dışsalci teoriler olarak isimlendirilirler.

Temelci teoriler doğru bilginin temelindeki kesin ve apaçık olan ilkelere neler üzerinde durur. Böyle bir ilke ortaya çıkarıldıktan sonra, diğer bilgiler bu ilkenin üzerine inşa edilir. Temalciler, bilgisel gerekçelendirmenin, başka inançlar tarafından gerekçelendirilmeden, doğrudan doğruya yalın deneyimimizi temele alan inançlarımıza dayanması gerektiğini ileri sürerler. Temelcilere göre, bir inancın inanç olabilmesi için duyularımızla sabit, kendiliğinden açık ve değiştirilemez olmalıdır. Oysa şüpheciler, duyuların kesinliğinden hiçbir zaman söz edilemeyeceğini söyler. Öyle ki Rene Descartes'e (1596-1650)² göre, varlığın bilgisine ulaşmak için bütün duyulardan kurtulmamız yeterlidir. Şüpheciler göre şüphe götürmez bir şeye rastlayıncaya kadar, en ufak bir şüpheyi bile doğuran her şey ortadan kaldırılmalıdır (Lemos, 2007: 146). Bu bakımdan Descartes şüpheye götürmeyen tek şeyin kendisinin düşünüyör olması olduğu sonucuna erişir. Buradaki zorunluluk düşünmenin temel bir bilgi olmasından kaynaklanır.

Temelciliğin önemli savunucularından olan Roderick Chisholm (1916-1999)³ a göre,

² Descartes mutlak bir kesinlik arayışı çerçevesinde bilgiyi sağlam bir temele oturtmaya çalışır. “Descartes, ayağını yere basmasını sağlayacak ilk sağlam önermeyi, yani ‘Ben varım’ önermesini bulmayı başarıncaya kadar şüphe etmeye devam eder.’ Şüphe, Descartes için amaç değil araçtır yani yöntemidir. Bu yöntem yoluyla zihnini meşgul eden, kesinliğe ulaşmasını engelleyen durumları aşmaya çalışır. Şüpheyle ilerlenen bu yolda “Descartes felsefesinin başlangıç noktası, ‘Düşünüyorum, öyleyse varım’ önermesinin ortaya konulmasıdır.” Descartes için Düşünüyorum, öyleyse varım önermesi, Tanrı'nın varoluşuna dayanmalıdır. Her şey gücü yeten bir Tanrı varsa, bir dış dünya olmalıdır. Yani, Descartes Ben'den Tanrı'ya, buradan da dışsal bilgiye gider (Çüçen, 2011: 53-54). Descartes'in bu anlayışı, kendi subjektif perspektifinden hareketle insanın dünya hakkında kesin inançlar (bilgiler) elde ettiğini ileri sürer.



Bilgi teorisinin sorunlarına alışıldık yaklaşım içselci ya da içselcilik olarak ifade edilir. İçselci sahip olduğu bilinç durumuna bağlı kalarak bir inanç konusunda bu inancı gerekçelendirip gerekçelendiremeyeceğine imkân tanıyan ilkeler formüle etmeyi amaçlar. Bu formüle etme süreci bir kişinin koltuğunda oturup hiçbir yardım almadan yapacağı bir durumdur. Kısacası kişi sadece kendi zihin durumunu düşünmeye ihtiyaç duyar (Chisholm, 1989: 76).

Chisholm'a göre, düşünme ve hatırlama gibi durumlar kendiliğinden açıktır ve çıkarımsal olmayan durumlar sadece bunlarla sınırlı değildir. Aynı zamanda niyet ve çabalarımız da bu kategoride yer almalıdır. İlimli bir temelci olan R. Audi (1941) ise, çıkarımsal olmayan temel bir inancın kendiliğinden açık ve çürütülemez bir şekilde gerekçelendirilmiş inançlar tarafından oluşturulmasına gerek olmadığını söyler. Fakat bu, sahip olduğumuz inançların çoğunun işlevsel açıdan temel bir inanç olma özelliğini doğurur. Laurence Bonjour'a (1943) göre, temelciliğin bu görüşüne odaklandığımızda, teolojideki hareket etmeyen bir hareket ettirici görüşü epistemolojiye uygulanamaz (Lemos, 2007: 83-84). Ayrıca Bonjour, içselcilik teorisinin temel probleminin dünya hakkındaki inançların doğruluğu hususunda bir nedene sahip olup olmadığını söyler. Zaten O, Descartes'in temel sorunun bu olduğu noktasında ısrar eder. İçselcilik teorisine göre bu nedenlere ulaşılabılır olmalıdır. O halde gerekçelendirme burada nedenlere sahip olma anlamında kullanılır (Batak, 2008: 49-50). Açıktır ki, epistemolojik açıdan ele alındığında, bir inancın kendini hareket ettirdiğini düşünmek paradoksal bir durumu açığa çıkarır. Bu nedenle açıktır ki Chisholm'ün yaklaşımı Descartesçi geleneğin çağdaş versiyonudur. Kullanıldığı koltuk metaforuyla kastettiği kişinin herhangi bir yardım almaksızın koltuğunda otururken hakikate ulaşabileceğidir.

Diğer yandan dışsalci teorilerden güvenilirliğe göre, bir inananın inanılan ilişkisi içerisinde anlamlı olan bir inancın gerekçelendirilebilmesi noktasında yalnızca öznenin bilişsel konumu yeterli değildir; ayrıca inancı bilgiye dönüştüren süreç güvenilir olmalıdır. Güvenilirliğin önemli savunucularından Alvin Goldman (1938), bilgi edinme sürecinin güvenilir özellikleri olarak sağlıklı muhakeme, algı, hatırlama gibi bilişsel işlemleri örnek verir. Bu anlayışa göre bir inanç, bilgi edinme sürecinin güvenilirliği sağlandığında, klasik temelciliğin temel inanç şartlarına bağlı olmadan da temel bir inanç olabileceği varsayımına dayanır (Mehdiyev, 2011: 137).



Goldman'ın 1979'da yayınlanan "Gerekçelendirilmiş inanç nedir?" konulu makalesi ise, güvenilirlikçiliğin en önemli modelini bize gösterir (Goldman, 1979: 9). O, hatalı inanç üretme süreçleriyle gerekçelendirilmiş inanç üretme süreçlerini karşılaştırır. Bu karşılaştırmaya göre Goldman şu sonuca varır: Hatalı inanç üretme süreçleri; duyularımızı güvence aldığı için varsayımlar üzerine dayanır. Aksine, gerekçelendirme süreçleri; üzerinde uzlaşmış algısal süreçleri, hatırlama ve haklı nedenler içerir. Goldman'a göre hatalı bu tür süreçlerdeki ortak özellik gerekçelendirme sürecinin güvenilirliğe dayandığını gösterir ve bu inancın doğru olduğu varsayımı üzerinden hareket edilir. Bu görüşünü Goldman şöyle ifade eder:

İnancın gerekçelendirilme durumu güvenilirlik süreci ve süreçlerinin neden olduğu bir fonksiyondur. Güvenilirlik inancın üretilmesi için bir sürecin eğiliminin yanlıştan daha çok doğru olmasına dayanmaktadır (Lemos, 2007: 85).

Bu görüş akıl üzerine temellendiğinden algılama, hafıza, gözlem ve iyi bir muhakeme hakikatle ilgili gerekçelendirmenin şartıdır. Güvenilirlikçilik farklı inanç şekillendirme süreçlerinin neden gerekçelendirmenin kaynağı olduğuna dair bazı açıklamalarda bulunur. Öncelikle kaynakların çokluğu üzerine odaklanır ve bu kaynakların güvenilirlik özelliği bakımından gerekçelendirilmiş kaynaklar olduğunu söyler. Sonrasında ise inancın doğruluğu ile gerekçelendirilmesi arasında bazı bağlantılardan söz eder. Goldman'a göre özellikle bir inancı diğeri karşısında daha gerekçeli kılan şey karşılıklı güvenilirliğe bağlı olmasıdır. Örneğin A, B'den daha güvenilir bir bilişsel sürece sahipse, A tarafından üretilen inançlar B tarafından üretilenlerden daha çok gerekçelendirilmiştir (Lemos, 2007: 86).

Güvenilirliğe göre, bir inancın gerekçelendirilmesi sürecin güvenilirliğinin sağlanmasında önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle inancın gerekçelendirilmesinde bilişsel süreçlerin güvenilirliğinin sağlanmasında meta inançlara gereksinim yoktur. Bunun aksine Goldman'a göre gerekçelendirme bazı meta inançlar için gerekli bir unsurdur. İnancın oluşturulmasında yöntemlerin güvenilirliği ya da kaynağı hakkında inanca sahip olmadıklarından çocuklar ve hayvanların gerekçelendirilmiş inanç ve bilgiye sahip olmaları beklenmez. Çünkü çocuklar ve hayvanlar meta inançlar ile ilgili kavramlardan yoksundur (Lemos, 2007: 87). Güvenilirliğin bu kabulü oldukça tartışmalıdır. Bu hususta güvenilirliğe karşı çıkış erdem epistemolojisi tarafından yapılmıştır. Erdem epistemolojisi entelektüel er-



demler ve gerekçelendirme üzerinde durur. Özellikle Ernest Sosa (1940) çağdaş epistemoloji açısından entelektüel erdemin³ önemine değinir. Oysa şüpheciler duyusal deneyimi duyumlara dayandırır ve duyumlarımız sonucunda ulaşılan deneyimlerin zihinden bağımsız nesnelere yokluğunda da ortaya çıkabileceğini ileri sürer. Dolayısıyla temelcilere göre gerekçelendirmenin tanımındaki eksiklikten kurtulabilmemiz mümkün değildir. Aynı şekilde Sosa'da dış unsurların etkisinin yadırganamayacağını ve öznenin gerekçelendirmesinde içinde bulunduğu toplumun kabullerinin etkin bir rol oynadığı açıktır.

Bir diğer yandan bağdaşımcılık ise, radikal şüpheciliğin insan bilgisinin önemini reddeden gerekçelendirmelerine görece bir hal kazandırarak, günümüz bilgi teorisinde önemli bir yer edinmiştir. O halde bağdaşımcılara göre, bilginin doğruluğunun ölçütünü sağlayan şey tamamen onun bir bağlama ilişkin olmasıdır (Görgün, 2004: 68) Ayrıca bilginin koşulları tikel durumlara göre farklılık gösterir. Yani gerekçelendirme ve bilgiye ilişkin kavramların tanımı gereği özne, önerme ve var olan koşullar arasında bağlantısallık vardır. Bağdaşımcılık zihinden bağımsız bir dünya yaratma iddiasında olan şüpheciliğe bir cevap verme iddiasında olduğundan özne sezgilerden ve sağduyudan bağımsız bir yapıya sahip değildir (Lemos, 2007: 90-91). Bağdaşımcılığın bu iddiası klasik felsefe anlayışına karşı geliştirilmiş olan bir tutumdur. Öyle ki bağdaşımcı teoriler birbirinden farklı standartları bulunan epistemik bağlamların varlığını ima etmesiyle göreceliğe neden olurken; inançlarımızın belirli bağlamlarda bilgi değeri taşıdığı iddiasıyla genel anlamda şüpheciliğin neden olduğu çıkmazlara bir çözüm niteliğinde olması bakımından dikkate alınması gereken teorilerden biridir.

Bağdaşımcı yaklaşım gerekçelendirmede temelci yaklaşımın önemli bir alternatifidir (Lemos, 2007: 66). Bu yaklaşım, temelciliğe karşıt olan ve kendinden açık bir inançlar kümesi bulunduğunu hiçbir şekilde kabul etmeyen bir gerekçelendirme teorisi ya da anlayıştır. Bu anlayışta, bir inanç öznenin bütün bir inanç sistemi ile bağdaşıyorsa, o inanç gerekçe-

³ Sosa, gerekçelendirme, bilgi ve iyi delil gibi normatif olan niteliklerin entelektüel erdeme dayandığını söyler. Bu şunu ifade eder ki inancın normatif olan inançları erdemli kişinin ona inanmasıyla birlikte açığa çıkar. O halde etik bakımından erdem kişiyi odak noktası yaptığından, kişinin sadece doğru inanca sahip olması yeterli bir ölçüt değildir. Aynı zamanda kişinin yetilerine dayanarak doğru inanca yani bilgiye erişebilir (Batak, 2016: 3-4).



lendirilmiş bir inanç olarak değerlendirilir. Öznenin inanç sistemi ile uyuşmayan bir inanç kabul edilemez ve ondan bilgi statüsü esirgenir (Cevizci, 2012: 54). Bağdaşımçı yaklaşımda, temelci anlayışlardan farklı olarak, temelde duran bir bilgi olanağı söz konusu değildir. Yaklaşımın özelliği bir inanç dizgesinin gerekçelendirilmesi için temel olanın 'bağdaşım' düşüncesi olmasıdır (BonJour, 1985: 88).

Bağdaşımçı yaklaşım inançlar arasındaki bağdaşım ilişkileri yoluyla inanç dizgesine bağımlı bir gerekçelendirme anlayışıdır. Örneğin, "dedektif, Smith'in hırsız olduğuna inanmaktadır ve Smith'in parmak izi olay yerinde bulunmaktadır. Ayrıca bir tanık Smith'i suç gerçekleştirdiği esnada olay yerinde görmüştür ve çalınan nesne Smith'in odasında bulunmuştur. Bunlara dayanarak dedektifin görüşleri ve çalınan nesne ile ilgili durumlar dedektifin Smith'in hırsız olduğu inancıyla bağdaşmaktadır. Bu durumda bir kişinin inancını destekleyen başka inançlarla tutarlı (bağdaşan) durumların olması o inancı savunmayı makul hale (akla yatkın, yeterli hale) getirir. Ancak burada bir başkasının inancı bunu makul olmayan bir inanç gibi gösterebilir." (Lemos, 2007: 66-67)

İçselci ve dışsalci bağdaşımçılığın yanı sıra, bağdaşımçılık yaklaşımının türleri ile ilgili yapılan diğer bir ayırım pozitif ve negatif bağdaşımçılıktır. Bu ayırmda pozitif bağdaşım inançlar bütününe birbirini kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde desteklediğini ifade ederken; negatif bağdaşım inançlar bütünü arasında bir denge durumunun olmadığını ve birbirleri arasında zıtlıklar olduğunu ifade eder. Bu noktada birçok temelci, bağdaşımçılığın pozitif ve negatif olmasında gerekçelendirmeye ilgili derecelendirmede sahip olduğu inançlara bakar (Lemos, 2007: 67). Burada bağdaşımçılar inançları birbirlerini karşılıklı olarak destekleyen bir ağ olarak görürler. Bu yüzden inançlar diğer başka inançları karşılıklı olarak destekler. "Bazı filozoflar da mantıksal tutarlılık ile bağdaşımçılığı birbirinden ayırmaktadır." (Lemos, 2007: 68). Çünkü mantıksal olarak çelişki içermeyen bir önerme kümesi bilgi oluşturmayabilir, ancak aralarında bağdaşım ilişkisi bulunan önermeler kümesi bağdaşımçı yaklaşıma göre gerekçelendirilmiş bir bilgidir.

Bağdaşımçı yaklaşımçılar temelci yaklaşımçıların çözümünde zorlandığı geriye gitme sorununu gerekçelendirmeyi doğrusal olarak değil de, dögüsel olarak görür ve bu durumu aşmaya çalışır. Temelciler, temel



inançlarımızın temelinde neler olduğuna dair bir kesinlik sunmadıklarından, doğru olduğunu savundukları temel inançların gerekçelendirilememesi durumunda bu türden sonsuz bir gerileme problemi ile yüzleşmek zorunda kalırlar. Temelciliğin bu iddiası karşısında bağdaşıcılık ise, inançlar arasında temel ve temel olmayan gibi bir ayırmda bulunmadığından, doğru inançların gerekçelendirilebilmesi ancak bu inançların birbirleriyle tutarlı olmasıyla olanaklıdır. Bu yönüyle bağdaşımçı yaklaşım temelci yaklaşıma önemli bir alternatiftir.⁴ İnançın gerekçe unsuru olarak tartışılması, inancın ahlaki açıdan da epistemolojik bir temellendirmedeki konumunun irdelenmesini gerektirir.

3. Çağdaş Epistemoloji Temsilcilerinin Probleme Bakışı

Bu hususta inancın ahlaki açıdan incelenmesi bakımından inanç ahlakının problemi hangi noktadan değerlendirdiği önem arz etmektedir. İnanç ahlakı, ismini İngiliz matematikçi ve felsefeci William Kingdom Clifford'un (1845-1879) makalesinden almıştır. Clifford, makalesinde bir insanın inançlarını oluştururken takındığı tutumların rasyonel olup olmadığı sorusunu ele alarak şöyle bir tanımlama yapar:

Bir inanç her zaman görüldüğünden daha fazlasını elde etmemizi sağlar; kendisine benzeyen daha önceki inançlarımızı kuvvetlendirir ve başkalarını zayıflatır; en derin düşüncelerimize adım adım gizli bir sıra düzeni kurar. Öyle ki, bu düşünce düzeni bir gün alenî bir eyleme yol açar ve karakterimiz üzerine mühürünü vurarak sonsuza dek izini bırakır (Clifford, 2006:132).

İnançlar kişilerin beklentilerini, korkularını, ümitlerini ve çıkarlarını şekillendirir. Veya bu beklentiler, korkular, ümitler ve çıkarlar inançları şekillendirir. Bu noktada inançlar inananların eylemlerini etkileyen bir yapıya sahiptir. Clifford'a göre, insanların eylemlerinde inandıklarının etkisi olması kaçınılmazdır.

İnsanların inançları hiçbir zaman sadece kendini ilgilendiren kişisel bir konu değildir. Hayatlarımız, sosyal amaçlar için toplum tarafından oluşturulmuş olayların gidişatıyla ilgili genel anlayış tarafından yönlendirilmektedir. Sözle-

⁴ Sosa'ya göre temelcilik ve bağdaşımçı yaklaşımların her ikisinin bazı eksik tarafları olduğu açıktır. Bunun en açık göstergesi, argümantatif gerekçelendirme teorilerinin problemi kişilerin inançlarını haklı kılma noktasında kullanacağı nedenleri bir sonraki gerekçelendirilmiş nedeni zorunlu kılar. Dolayısıyla Sosa'ya göre yeni bir epistemik gerekçelendirme teorisine ancak ve ancak entelektüel bir erdem yoluyla ulaşılabilir (Batak, 2016: 5-6).



rimiz, ifadelerimiz, ifade kalıplarımız, düşünce tarz ve süreçlerimiz ortak özellikler taşır, çağdan çağa şekillendirilir ve geliştirilir. Bunlar her başarılı neslin değerli bir emanet olarak devraldığı ve arkadan gelen nesillere, değiş-tirmeden, fakat bazı açıklayıcı notlarla geliştirip, arındırarak aktardığı kutsal birer mirastır. İster iyi ister kötü olsun, çevresinin lisanına sahip her insanın her inancı bunun içinde örülür. Gelecek nesillerin içinde yaşayacağı dünyayı yaratmaya katkı sağlamak zorunda olmamız korkunç bir ayrıcalık ve ürkütücü bir sorumluluktur (Clifford, 2006: 132).

İnancın hem bireysel hem de toplumsal manada etkisi de bundan kaynaklanır. Bireyseldir çünkü eylemlerimizi şekillendirir; toplumsaldır çünkü içinde yaşadığı toplumun yapısından etkilenir ve aynı zamanda o yapıyı etkiler.

İnancın bireysel ve toplumsal yanı ve bu yanın eylemlere olan etkisi beraberinde ahlaki bir yapıyı getirir. Bu noktada Clifford, “Bir şeye yetersiz delile dayanarak inanmak, herkes için, her zaman ve her yerde yanlıştır” (Clifford, 2006: 135) diyerek inancı hem epistemolojik hem de ahlaki zemine taşımıştır. İnançla beraber inananın inancını delillendirmesi ve delillerin yetersiz olduğu durumda bunun yanlış olacağını söylemesi açısından Clifford inancın rasyonel bir temele ihtiyaç duyması gerektiğine işaret eder (Özcan, 1999: 158-160). Ayrıca inancını temellendiremeyenlerin yanlış bir tutumda olacağını belirtmesi sorunun bir de ahlaki yanına işaret eder. Clifford inancın eylemsel noktasını göz önüne alarak rasyonel bir yol izlenmesine ve bu yol izlenmezse bunun ahlaki sorunları beraberinde getireceğine değinir. Bu düşüncesiyle Clifford hem William James (1842-1910) hem de Plantinga tarafından eleştirilmiştir. James’e göre, Tanrı’ya inanmak ya da inanmamak konusunda bir tercihte bulunduğumuzda delillerin yetersizliği gibi bir durum bizim ona karşı olan inancımızı etkilemez. Dolayısıyla Clifford’un iddia ettiği gibi herhangi bir tercihte bulunma tüm tartışmaları ortadan kaldırmada yeterli değildir. Bu nedenle James’e göre kabul etmek ya da etmemek arasında bir tercihte bulunmalıdır Plantinga’ya göre Tanrı inancının herhangi bir kanıtı ihtiyacı yoktur, zaten Tanrı inancı inanan bir kişi için temel bir inançtır. Kanıtı dayandırılma zorunluluğu beraberinde katı temelciliğin düşmüş olduğu hataya düşülmesine neden olur. Katı temelcilere göre bir inancın temel bir inanç olabilmesi için kanıtı dayanmalıdır. Oysa Plantinga bir kişinin herhangi



bir kanıt olmadan Tanrı'ya inanabileceğini ve bu durumdan hareketle onun inancının irrasyonel bir yapıda olduğunu iddia edemeyeceğimizi söyler. Diğer yandan her şeyi delil ile sınırlandıran rasyonel tutum felsefede delilcilik olarak adlandırılır ve delilcilik dini bir inancın insanı rasyonellikten uzaklaştıran bir inanç olduğu anlayışına karşı çıkar. Bu durumda inanç karşısında ona inanmaktan başka bir şey mümkün değildir. Bu da doğrudan bizi imancılığa götürür. İmancılığa göre, delil ve ispata başvurmanın bir sonu olmadığından, iman Tanrı'ya teslimiyetten ibarettir (Reçber, 2004: 35-36).

Bunun tersine, Antony Flew (1923-2010) ise *"Theology and Falsification"* (Teoloji ve Yanlışlama) adlı makalesinde metafiziksel önermeleri ve teolojik kavramları tartışmış, devamında da teistik inançları eleştirmiştir. Flew metafiziksel içeriğe sahip din dilini yanlışlama ilkesi çerçevesinde değerlendirmiştir. Flew'e göre bir teist "Tanrı'nın planı var", "Tanrı dünyayı yarattı" veya "Tanrı, bir babanın çocuklarını sevdiği gibi bizleri sever" (Flew, 1964: 41) dediğinde bu söylediklerine inanmakta ve gelişen olayları bu şekilde yorumlamaktadır. Bundan dolayı bu ifadeler sadece inananı etkilemez, aynı zamanda inananın bu inancı çerçevesinde gelişen eylemleri dolayısıyla başka insanları da etkiler. Bu etki sebebiyle inananlar eylemlerinden sorumludurlar. Flew inanan (inançlarından sorumlu olan) insanlara şu soruları sormaktadır: "Tanrı sevgisinin güvencesi nedir?", "Tanrı'nın sevgisi bir garanti ise neye karşı verilmiş bir garantidir?", "Sadece ahlaki açıdan değil, mantıki açıdan da Tanrı bizleri sevmiyor ya da Tanrı yoktur demek için daha neler olacaktır?", "Tanrı'nın varlığını veya sevgisini çürütecek daha ne gibi olayların olması gerekecek veya hangi şartların oluşması beklenecektir?" (Flew, 1964: 43)

Flew bu soruların cevaplarını bazı örnekler üzerinden göstermeye çalışır. O'na göre, inananlar Tanrı sevgisini ileri sürerken kanserden ölen çocuğun durumunu görmezden gelirler. Bu sebepten inanan insanın öne sürdüklerinin aksi mümkündür ve bu durum teistik kabullerin yanlışlandığının ve çürütüldüğünün göstergesidir. Flew, bu sorunlar çerçevesinde Clifford'un 'yetersiz delile dayanarak inanmak her zaman ve her yerde yanlıştır' iddiasını metafiziksel önermelere inanan insanların bu inançlarını doğrulama ihtimallerinin bulunmadığını, hatta Tanrı sevgisinde olduğu gibi ileri sürülen ifadelerin yanlışlandığını söyleyerek inancı rasyonel düz-



lemde eleştirir. Çünkü Flew'e göre inanan insanların iddialarına karşı onları yanlışlayacak ve Tanrı'nın niteliklerini yok edecek ifadeler ileri sürülebilmektedir (Flew, 1964: 43). Bu noktada hem Clifford hem Flew'ü birleştiren inancın ne derece rasyonelleştirileceğidir. İnanç rasyonel midir değil midir? Eğer rasyonelse Clifford'un dediği gibi inanç kanıtlanmazsa ahlaki sorunları beraberinde getirir ve Flew'ün dediği gibi teistin iddiaları yanlışlanabilir yapıda olduğundan geçersizdir. Eğer rasyonel değilse dinin dışından (o dine inanmayanlardan) gelecek eleştirilere inananın imanı neticesinde kanıt getirme yükümlülüğü yoktur.

Oysa, bu anlayışın aksine doğalcılık⁵, evrende varolan her şeyin doğanın bir parçası olduğunu ve evrende doğal unsurlar dışında herhangi bir şeyin olmadığını savunur. Aynı şekilde epistemolojik açıdan değerlendirildiğinde doğalcı yaklaşım, bilginin doğası bakımından bilinebilecek tüm doğruların aslında doğaya ait olduğunu ve bizim için doğanın dışında herhangi bir bilgi nesnesi olmadığını savunur. XX. yüzyıl doğalcı yaklaşımın en önemli temsilcisi ise Willard Van Orman Quine'dir (1908-2000).

Quine'e göre, aslında sorun geleneksel bilgi tanımının gerekçelendirilmesinde değil, bilgi tanımının kendisinde bir problem vardır ve bu nedenle yeni bir bilgi anlayışının geliştirilmesi gerekir. Yani bilgi oluşumu doğal bir süreç olduğundan, insan öznesinin bilişsel süreçleri empirik bir şekilde ele alınmalıdır. Dolayısıyla bu durumda bilgide gerekçelendirmeye olan ihtiyaç ortadan kalkar. O halde Quine'e göre epistemoloji, doğal bilimler gibi betimleyici ve empirik bir yapıya sahiptir (Yalçın, 2011: 210). Quine'in doğallaştırılmış epistemolojiye dair görüşleri detaylandırılmadan önce, doğallaştırılmış epistemoloji hakkında birtakım genel bilgilere işaret etmek faydalı olacaktır.

Doğallaştırılmış epistemoloji geleneksel epistemoloji ve doğal bilimler arasındaki ilişki noktasında farklı görüşlere sahip olduğundan radikal türü geleneksel epistemolojinin terk edilmesi gerektiğini ya da en azından psikoloji gibi bazı empirik bilimlere yerinin bırakılması gerektiğini iddia eder. Doğallaştırılmış epistemolojinin daha az radikal olan türü geleneksel epistemolojinin terk edilmesi şeklinde bir çağrıda bulunmaz, ama empirik bilimlerin özellikle de psikolojinin geleneksel epistemolojinin çatışan

⁵ XX. yüzyıla önemli bir iz bırakmış olan yaklaşımlardan biri doğalcılıktır.



birçok problemini çözeceğini ya da çözümüne yardımcı olabileceğini savunur. Diğerleri ise, empirik bilimler ve epistemoloji arasında bir süreklilik olduğu iddiasındadırlar (Lemos, 2007: 201). Doğallaştırılmış epistemolojiye dair bu üç farklı görüş, doğal bilimlerin bir şekilde geleneksel epistemolojinin sorunlarını çözebileceğini düşünerek epistemolojik araştırma için doğal bilimlerin önemine dikkat çekmişlerdir.

“Doğallaştırılmış Epistemoloji” başlıklı makalesinde Quine, doğallaştırılmış epistemolojinin en erken savunularından birini yapar. Öncelikle işe, geleneksel Kartezyen epistemolojinin eleştirisini yaparak başlayan Quine, geleneksel Kartezyen epistemoloji projesinin dış dünya hakkındaki gerçekliğini kendi zihni durumumuzun mutlak bilgisinden çıkarmanın bir yanılgı olduğunu söyler. Eğer durum böyle bir gerekçelendirmeyi gerektiriyorsa, sonuç şüphecilik olacaktır (Lemos, 2007: 201). Geleneksel Kartezyen epistemolojinin başarısızlıklarıyla yüzleşen Quine, psikoloji lehine epistemolojinin terk edilmesi gerektiğini önerir.

Geleneksel Kartezyen epistemoloji projesi duyuşal deneyimlerin dış dünya hakkındaki inançları nasıl gerekçelendirdiği üzerine odaklanmıştır. Ama o proje başarısız olduğu için inançların nasıl edinildiği üzerine odaklanılması gerektiği üzerinde duran Quine, algısal dürtülerin dış dünya hakkındaki inançları yönlendiren psikolojik süreçler üzerine odaklanılması gerektiğini söyler. Diğer bir ifadeyle inançların gerekçelendirme üzerine odaklanılması yerine bu inançların nasıl elde edildiğinin bilimsel bir araştırması yapılmalıdır. İnançların normatif ya da değerlendirici statüsü ile ilgilenmek yerine, onları üreten psikolojik süreçler hakkında tanımlayıcı bir açıklamayla ilgilenilmelidir. Quine burada çok açık bir şekilde inançların nasıl gerekçelendirildiğiyle değil de onları ürettiği düşünülen psikolojik süreçlerin bir araştırmasının yapılması gerektiğini söyler. Quine’in önerisine göre epistemoloji psikolojinin bir bölümü olarak doğal bilimde yer alır. Doğal bilimin, daha özel olarak psikolojinin, geleneksel epistemolojinin yerini alması gerektiği görüşü bazen *yerini alma tezi* olarak adlandırılır (Lemos, 2007: 202). Ancak bu yerini alma tezine bazı filozofların itirazı olmuştur. Bunlardan bazıları Quine’in iddia ettiği gibi Kartezyen görüşün ya da klasik temelciliğin hatalı olduğu kabul edilse bile, gerekçelendirmeyle ilgilenen normatif epistemolojinin neden psikolojiye dönüşmesi gerektiği hususunu gündeme getirir.



Quine hem bilimsel kuramları hem de yeni epistemolojik yaklaşımları temellendirmek için Darwin'in evrim kuramından faydalanır. İnsanları gelişmiş hayvanlar olarak gören Quine'e göre hayvanlar ve insanlar arasında bir devamlılık söz konusudur. O halde Darwin'in evrim kuramı bilimsel yasaların doğru olduğunu gösterir. Bilimsel yasaların doğru olmaması durumunda insanlığın varlığını devam ettirebilmesi ise olası değildir. Quine'e göre insanların hayatta kalması ile bilimsel yasaların doğruluğu arasında bir ilişki olduğu apaçıktır. Bunun en açık göstergesi aklın tıpkı diğer uzuvları gibi zamanla gelişmiş ve evrimleşmiş yapısıdır. Akıl doğru bilgiye ulaşma kapasitesi olduğundan ancak bu kapasite aracılığıyla ulaşılan inançların bilgi olduğu söylenebilir. Quine'nin bu görüşüne karşı olan Putnam (1926-2016) ise, O'nun geliştirmiş olduğu bu akıl tanımında bir kısır döngü olduğunu düşünür. Çünkü Putnam'a göre doğruluğu geçerli gerekçelere dayanan rasyonel bir yapı içerisine dahil etmek ve akli doğruların ortaya çıkmasına yarayan bir kapasite olarak tanımlamak döngüsellğe işaret eder. Ayrıca rasyonel kapasite ile ulaşılan bilimsel bilginin başarısı arasında kurulan insanlığın varlığını sürdürmesi arasında güçlü bir ilişki olduğu varsayımı aslında tam olarak kanıtlanmış bir iddia değildir. İnsanlığın devamlılığı alışkanlıklara ya da tamamen yanlış inançlara bağlı olabilir. Eğer rasyonelliğin ölçütü varlığını sürdürme olmuş olsaydı o zaman bizden milyonlarca yıl önce var olmuş olan ve hala varlığını sürdüren hama böceğinin ilk inançları, tüm insanlığın bilgisinden daha rasyonel olurdu (Yalçın, 2011: 215-216). Quine ile benzer görüşleri paylaşan ve Darwin'i bir kuram geliştiren bir diğer düşünür de Hilary Kornblith (1954)'tir.

Kornblith epistemolojinin doğalcı bir yaklaşım olduğunu savunur. O, bizden şu üç soruyu düşünmemizi ister:

S1 inançlara nasıl ulaşmalıyız?

S2 inançlara nasıl ulaşırız?

S3 inançlarımıza ulaşmamız gereken süreçler inançlara ulaştığımız süreçlerle aynı mıdır (Lemos, 2007: 204)?

Kornblith'e göre geleneksel epistemoloji S1'i cevaplamakla ilgilenmiştir. S1'i sorarken biz normatif ya da değerlendirici bir soru sormaktayız. Bunu cevaplarırken biz inançları oluşturmada iyi ve kötü yollar arasında, inançları oluşturmamız gereken ve kaçınmamız gereken yollar arasında



bir ayırım yapmak isteriz. Kornblith'e göre S₂'yi cevaplamak için bizim empirik psikolojiye başvurmaya ihtiyacımız vardır. Empirik psikoloji inançları oluşturmak için kullandığımız asli süreçleri keşfetmeyle ilgilenmektedir.

Kornblith'e göre bu iki soru ve onların ilişkileri hakkında düşünmek doğalcı epistemolojiyi anlamak için bize bir yol sunar. Yine o şu üç önermeyi ortaya koyar:

(1) İnançlara ulaşmamız gereken süreçler inançlara ulaştığımız süreçlerdir.

(2) Algısal süreçler inançlara ulaştığımız bir yoldur.

Öyleyse;

(3) Algısal süreçler inançlara ulaşmamız gereken yollardan biridir (Lemos, 2007: 204-205).

Kornblith'e göre eğer biz S₃'ün cevabının evet, başka bir deyişle biz (1) in doğru olduğunu biliyorsak, o zaman sadece empirik psikolojiyi kullanarak inançları nasıl oluşturmamız gerektiği keşfedebilir. Kornblith de tıpkı Quine gibi inançları şekillendirirken empirik bir yöntem önerir. Bu iş için de psikolojinin başka her şeyden daha elverişli olduğunu düşünür. Yani Kornblith yerini alma tezinin bir çeşidinin savunusunu yapar. Bunu yaparken 'inançlarımızı nasıl gerekçelendirebiliriz?' den ziyade 'bu inançlarımızı nasıl oluştururuz?', 'onları nasıl oluşturmalıyız?' şeklindeki sorularla meşgul olmayı tercih eder. Kornblith 'inançları oluştururken ya da bilgiyi edinirken nasıl bir yöntem izlemeliyiz?' bunu cevaplama niyetindedir. Kornblith'e göre bu husustaki izlenecek yol evrimci biyolojidir (Lemos, 2007: 205).

Kornblith'in bu argümanı Plantinga'nın doğruyu bilmek için uygun fonksiyonlarla Tanrı tarafından tasarılan düşüncesine benzetir. Ancak O, Tanrı yerine doğayı koyar. Fakat aralarında şöyle bir fark vardır ki Kornblith, tıpkı Quine gibi insanın hayatta kalması ile doğru inanç arasında bir korelasyon olduğunu düşünür. Bunca yıldır hayatta kalıp, çoğalmayı başarabilen insanoğlunun doğru inançlara ulaşabileceği açıktır (Lemos, 2007: 205-206). Fakat şu da açıktır ki bu görüş tam anlamıyla desteklenmiş bir yapıda değildir. Yani hayatta kalmak ile doğru inanç arasında hiçbir şekilde doğrudan bir bağlantı olmayabilir. Bu tamamen Quine'in



iddia etmiş olduğu gibi yanlış inançtan kaynaklanan bir durum olabilir. Ayrıca burada epistemolojiyi doğal bilimlere özellikle psikolojiye indirgeme tutumu da eleştirilmesi gereken diğer bir noktadır.

Quine'in iddia ettiği gibi bilgide normatif unsurun olması bilen özne ile bilinen nesne arasındaki nedenselliği göz ardı ettiği anlamına gelmez. Sadece bilginin nedensel ilişkiye dayanarak temellendirilemeyeceği anlamına gelir. Çünkü bir şeye inanılması aynı zamanda onun bilincine varılmasını zorunlu kılar. Bundan dolayı nesne ile kurulan bilişsel ilişkinin reddedilmesi durumunda bilginin anlamlandırılması mümkün olmayabilir. Ama Quine'in iddia ettiği gibi, bu bilişsel ilişki sadece natüralist kavramlara indirgenemez. Jaegwon Kim'in (1934-2019) iddia ettiği gibi, gerekçelendirme epistemolojiden atılamaz. Çünkü bilgi kavramı normatif bir kavram olduğundan gerekçelendirme ile bağlantılıdır (Bayer, 2007: 474). Putnam da bu görüşü destekleyerek epistemolojiden gerekçelendirme atıldığında zihnin intihardan öteye götürülemeyeceğini söyler. Eğer epistemolojiden gerekçelendirme çıkarılırsa zihindeki nesnelere görüntüsü, bir görüntü olmaktan daha ileriye gidemez. Aynı zamanda bilen özne onu bildiğini de iddia edemez.

Quine'a yöneltilen bir diğer eleştiri ise, doğal ve nedensel bir şekilde oluştuğunu söylediği inançların yine de temellendirilmeye yani gerekçelendirilmeye ihtiyaç duymasıdır. Keith Lehrer'in (1936) de dediği gibi duyuşsal tecrübe tarafından nedensel olarak meydana getirilen şey enformasyondur ya da daha doğru bir deyişle yalnızca veridir. Ancak bilgi rasyonel ve doğru gerekçelere dayanılarak elde edilebilen bir şeydir. Yani bilgiden gerekçelendirme unsuru çıkarıldığında, Quine'in olması gerektiğini düşündüğü gibi, aslında ortada yalnızca veri kalır ve bilgi için gerekli koşullardan biri göz ardı edilmiş olur (Lehrer, 2000: 57-58)⁶. Quine'a yöneltililebilecek ve diğerlerinden daha fazla dikkat çekilmesi gereken bir diğer eleştiri ise, onun önerdiği tarzda bir bilgi anlayışında bilginin sadece doğal ya da nedensel ilişkiye girilen nesnelere sınırlı kaldığıdır.

Sonuç

Gettier problemi, bilgi problematiği açısından yetersiz bir yapıdadır ve buradaki asıl sorun bilgiden şüphe ediliyor olmasıdır. Peki şüphe edilen

⁶ Ayrıca bkz. Lehrer, 2000.



hangi bilgidir? Burada şüphe edilen bilgi önermesel bilgidir. Yani, p'nin q için haklı çıkarılmış doğru inanç olduğu bilgi türüdür. Bu ise geleneksel felsefeye karşı çıkışı beraberinde getirir. Çünkü haklı çıkarılmış doğru inancın bazıları bilgi değilse, geleneksel anlayıştaki bilgi kavramı bir anlamda yanlışlanmış olur.

Bilgi felsefesiyle ilgilenen filozofların özellikle geleneksel bilgi tanımında gerekçelendirme kısmına odaklanmalarındaki neden Gettier örneklerinden doğan sorunun buradan kaynaklanmasıdır. Bazılarına göre gerekçelendirme koşullarının güçlendirilmesi gerekirken, bazılarına göre ise bu üç koşula bir koşul daha eklenmelidir. Ancak bu şekilde Gettier'in sunmuş olduğu örneklere karşıt örneklerle geliştirilebilir.

Öyle ki Gettier'in örneklerinin de açığa çıkardığı gibi geleneksel bilgi tanımı birçok sorunu içerisinde barındırır. Bu sorunun temelinde de gerekçelendirme yer alır. Ama bu sorun epistemolojiden gerekçelendirmeyi atmakla ortadan kalkmaz. Bu hususta özellikle temelciliği eleştiren güvenilirlik, öznenin perspektifinin dışında süreç üzerine odaklanır ve inanan ile inanılan arasındaki ilişkiyi anlamlı kılmak için bir inancın gerekçelendirilmesi noktasında sadece öznenin bilişsel durumunu bilmenin yeterli olmadığını söyler. Aynı zamanda bilginin oluşum süreci de güvenilir olmalıdır. Çünkü güvenilirlik bir inancın epistemik durumunu, doğru inançlara neden olan bilişsel süreçlerin objektif olarak güvenilir olma koşuluna bağlar.

O halde çözüm normatif ve betimleyici unsurların birbirinden ayırt edilmesiyle olanaklıdır. Quine'in doğal epistemoloji anlayışı, inançların nasıl oluştuğunu empirik olarak açıklamak ve davranışların ahlaki ölçütlerinin belirlenmesi için bir çözüm niteliğindedir. Diğer yandan Quine'in çözümlenmesi yetersiz gibi gözükse de diğerlerine bir cevap niteliğinde olduğu ve bilişsel süreçleri göz önünde bulundurduğu için yetersiz, ama oldukça iyi bir çözümlerdir.

Kaynaklar

- Başdemir, H. Y. (2010). *Epistemoloji: Temel Metinler*. Ankara: Hitit Kitap.
- Batak, K. (2008). Epistemik İçselcilik ve Dışsalılık. *Kabramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12, 39-84.
- Batak, K. (2016). Ernest Sosa'nın Erdem Epistemolojisi. *Sakarya Üniversitesi İlahi-*



yat Fakültesi Dergisi, 34, 1-29.

- Bayer, B. (2007). How Not to Refute Quine: Evaluating Kimis Alternativesto Naturalized Epistemology. *The Southern Journal of Philosophy*, 45 (4), 473-495.
- BonJour, L. (1985). *The Structure of Empirical Knowledge*. Cambridge: Harvard University Press.
- Chisholm, R. M. (1989). *Theory of Knowledge*. New Jersey: Prentice Hall.
- Clifford, W. K. (2006). İnanç Ahlakı. (Çev. F. Uslu). *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, 125-136.
- Çüçen, A. K. (2011). Modern Epistemolojinin İki Geleneği, *Çağdaş Epistemolojiye Giriş*. (Ed. N. Mehdiyev). İstanbul: İnsan Yayınları, 49-63.
- Flew, A. (1964). *Theology and Falsification*, Philosophical Essays. *New Essays in Philosophical Theology*. (Ed. A. Flew & A. MacIntyre). New York: Macmillan, 41-43.
- Goldman, A. (1979). What is Justified Belief? *Justification and Knowledge: New Studies in Epistemology*. (Ed. G. S. Pappas). London: D. Reidel Publishing Co., 1-23.
- Görgün, T. (2004). Bağlamcılık. *Felsefe Ansiklopedisi*, cilt 2. (Ed. A. Cevizci). İstanbul: Etik Yayınları, 70.
- Lehrer, K. (2000). Justification, Coherence and Quine. *Knowledge, Language and Logic: Questions for Quine*. (Ed. A. Orenstein, & P. Kotatko). *Boston Studies in the Philosophy of Science*, 210, 57-61.
- Lemos, N. (2007). *An Introduction to The Theory of Knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mehdiyev, N. (2011). İçselcilik ve Dışsalcılık Tartışmasına Uzlaşmacı Bir Yaklaşım. *Çağdaş Epistemolojiye Giriş*. (Ed. N. Mehdiyev). İstanbul: İnsan Yayınları, 201-210.
- Mehdiyev, N. (2011). Temelcilik. *Çağdaş Epistemolojiye Giriş*. (Ed. N. Mehdiyev). İstanbul: İnsan Yayınları, 131-151.
- Öztürk, F. S. M. (2011). Gettier Problemi, Dışsalıcı Çözümler ve Yanılmazcılık. *Çağdaş Epistemolojiye Giriş*. (Ed. N. Mehdiyev). İstanbul: İnsan Yayınları, 77-102.
- Özcan, H. (1999). Birbirine Zıt İki Epistemolojik Yaklaşım: "Temelcilik" ve "İmancılık". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40 (1), 157-176.



- Plantinga, A. (1993). *Warrant and Proper Function*. Oxford: Oxford University Press.
- Platon (2009). *Theaitetos*. (Çev. M. Gökberk). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Reçber, M. S. (2003). Plantinga, Bilgi ve Doğru İşlevselcilik. *Felsefe Dünyası*, 38, 41-57.
- Reçber, M. S. (2004). Plantinga ve Tanrı İnancının Temelselliği. *Felsefe Dünyası*, 39, 2041.
- Yalçın, Ş. (2010). Doğal Epistemoloji Bir Alternatif Olabilir mi? *Epistemoloji: Temel Metinler*. (Ed. H. Y. Başdemir). Ankara: Hitit Kitap, 220-224.

Öz: Bilginin ne olduğu problemi geleneksel bilgi teorilerinin en temel soru(n)larından biridir. Bilginin koşullarını ve ölçütlerini belirleyen epistemolojik koşulların neler olduğu bilginin mahiyetinin belirlenmesinde önemlidir. Bilginin gerekçelendirilmiş doğru inanç olduğu cevabı üzerinden yürütülen tartışmalar Gettier'in öne sürmüş olduğu karşıt argümanlardan oldukça etkilenmiştir. Tartışmaların devam etmesindeki en önemli neden doğruluğun epistemik açıdan incelendiğinde bazı metafiziksel problemleri beraberinde getirmesinden kaynaklanmaktadır. Bu türden metafiziksel problemler doğruluk kavramının anlamını daha da sorunsallaştırmıştır. Dolayısıyla doğruluğa ilişkin verilen tüm cevaplar bilginin ne olduğuna dair verilen cevaplarla iç içedir. Fakat bu sadece doğrunun bilgi için yeterli olmadığını ve gerekçelendirme koşulunun özellikle neyi gerektirdiği sorusuna yol açmıştır. Bu bağlamda çalışma, Gettier problemi ni çağdaş epistemolojik yaklaşımlar çerçevesinde ele almayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Gettier problemi, bilgi, gerekçelendirme, doğruluk, inanç, çağdaş epistemolojik yaklaşımlar.

